

СЕМАНТИКА, ДЖЕРЕЛА ТА ФУНКЦІЇ ІНТЕРТЕКСТУ У ТВОРЧОСТІ НЕОКЛАСИКІВ І ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

(на матеріалі творів Максима Рильського і Ліни Костенко)

У статті проаналізовано стильові та тематичні риси поетів-шістдесятників М. Рильського та Л. Костенко. Розвіяно міф про боротьбу старшого та молодшого покоління шістдесятників. Розглянуто інтенції, традиції та новаторство, експліковані в процесі інтертекстуального цитування у творчій парадигмі Максима Рильського та Ліни Костенко. Звертається увага на тяжіння до культурництва, інтелектуалізму. З'ясовано, що інтенсивне використання поетами інтертексту обумовлене не лише особистими вподобаннями та інтенціями, а й специфікою епохи ХХ століття (переходу до постмодерністської гіперрецептивності (Ю. Ковбасенко), «стилем шістдесятників»).

Ключові слова: інтертекстуальність, інтелектуал, неокласик, шістдесятництво, культура, пейзажно-інтимна лірика.

Новий етап розкнутості і свободи літературної думки, яким рухало почуття невдоволення існуючим станом речей, спричинив появу поетів-шістдесятників, які, глибоко осмислюючи національне минуле, прагнули відродити історичну пам'ять і, таким чином, не дати їй стергись із свідомості народу. «Шістдесятники» здійснювали національно-культурницьку діяльність, намагалися відродити інтерес до раніше заборонених історико-культурних тем та імен, сприяли відродженню української культури й духовності [2, с. 7].

Митці 60-их, які починали ще у 50-их роках, навчаючи переважно у Київському університеті, прагнули, в першу чергу, пізнати минуле, успадкувати і втілити в художньому слові традиції та звичаї. Молоде покоління шістдесятників більше прагнуло новизни. Тому й активно діяла літературна студія, куди на творчі зустрічі із молоддю приходили Максим Рильський, Павло Тичина, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, який, до речі, у статті «Люблю нашу молоду літературу» («Дніпро», 1963, №3) зазначив, що він не бачить відмінності між своїм та молодим поколінням, а сама дискусія про «вигаданий антагонізм поколінь» була роздмухана штучно. Усіх об'єднував спільний творчий дух, спільна робота й орієнтир на майбутнє. Проте в тих умовах відкрито писати чи обговорювати національну історію, інтереси,

цінності, було неможливим. Це й породило розкол шістдесятників на дві умовні групи: одні почали зближуватися з комуністичним режимом, інші – зазнали переслідувань, таборів. Були й ті поодинокі шістдесятники (В. Стус та Л. Костенко), які пройшли досить складну психологічну еволюцію у 60-70-ті роки [3, с. 353]. Зрозуміти старших можна, адже за тодішніх умов працювати на всю потужність було неможливо. Інша причина – старше покоління чекало на нові літературні сили. Так, першими збірками «Проміння землі» та «Вітрила» заявила про себе Ліна Костенко, а згодом і Микола Вінграновський, і Василь Симоненко, і Борис Олійник, і Іван Драч...

“Нова поезія... намагається відкрити людину, справжню живу людину, з її почуваннями, втіхами і турботами, з охотою жити. Це, здається, проблема нового гуманізму, що його можемо спостерігати і на Україні, і в інших придулених тоталітаризмом країнах, де політичний терор створив задушливу атмосферу, в якій зовсім зів'яло дерево поезії” [12, с. 30], – зауважує Остап Тарнавський і, до речі, інтерпретує лірику Ліни Костенко (як і інших шістдесятників) у контексті нового гуманізму – повороту від абстрактної людини до конкретної. Таким абстрактно-конкретним є співачка зниклого племені інків Іма Сумак із одноіменної поезії Ліни Костенко. У кожного своя Голгофа, але не оступитися, не втратити совість поета – вдається не кожному. Саме у творчості поетів-шістдесятників звучить своєрідна метафора національного опору, що “помстилось голосом співця” [7, с. 133].

Творчість покоління шістдесятників, звісно, не обмежувалася одним десятиліттям. Проте саме в середині 50-их років українське шістдесятництво стає національно-визвольним протестом проти тогочасної системи. Так, якщо до поетів старшого покоління належать П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, М. Терещенко, представники молодшого покоління – Л. Первомайський, Т. Масенко, А. Малишко, С. Крижанівський, М. Шеремет, О. Ющенко, Г. Плоткін, А. Шмигельський, П. Усенко, П. Воронько, Д. Білоус, С. Олійник, О. Підсуха, Я. Шпорта, І. Нехода, М. Руденко, Ю. Гойда, І. Муратов, Д. Павличко, Р. Братунь, П. Дорошко, Л. Забашта, то творчість Ліни

Костенко саме на той час виявилася кульмінаційним виявом поезії цього періоду.

Серед згаданих є ім'я митця, який у минулому пов'язував свою долю з неокласиками і формував кістяк групи. Це Максим Рильський. Він, будучи поетикально та ментально близьким як неокласикам, так і шістдесятникам, ідейно і психологічно підтримував письменників нової генерації ще від початку зародження їхньої творчості. Мета статті – дослідити особливості формування митців і культурних діячів періоду «шістдесятництва» Максима Рильського та Ліни Костенко, з'ясувати специфіку глибинного поєднання національного та загальнолюдського в їх творчості.

Як і Максим Рильський, так і Ліна Костенко орієнтуються на класичні канони, проте додаючи щось нове, оригінальне, стають гідними учнями класиків. Не випадково, після творів на замовлення, Рильський саме в 50-ті роки духовно відродиться, а поетичні збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959), «В затінку жайворонка» (1961) будуть звучати в унісон із збірками Костенко «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961), «Зоряний інтеграл» (1963) – і творитимуть нову і визначну українську літературу.

У Рильського ми відчуємо то бадьоро-оптимістичні («Запахла осінь в'ялим тютюном», «Осінь-маляр із палітрою пишною»), то, навпаки, осінньо-сумні акорди («Яблука доспіли...»). До речі, згодом їх «підхопить» Ліна Костенко. Так з'явиться цикл «Осінні карнавали». Ліна Костенко інтерпретує осінній верленівський настрій. Це, наприклад, суголосна «Осінньому дню» французької поезія «Осінній день, осінній день, осінній!» українки, чи «Так тихо серце плаче» – поезії «Пробачте осінь, я вас не впускаю...». У Рильського відчутна класичність у зображенні почуттів, природи, пізнанні внутрішньої краси.

Яблука доспіли, яблука червоні,

Ми з тобою йдемо стежкою в саду... [10, с. 50].

Краса і гармонія людських відносини – це той синтез, який вдалося оновити саме неокласикам. І якщо Рильський не відступає від своїх канонів, у

нього мотив прощання лише на фоні осені, то в Ліни Василівни зустрічається і весняна пора: *“Ми йшли удвох, і вишні осипали / рожевий цвіт на трави і хвоці”* («Ранесенько, акації ще спали...») [7, с. 50]. Саме природа є фоном, а часто й виразником людських почуттів, переживань. *“Часом можна висловить пейзажем те, для чого слів нема людських”* [10, с. 211] – читаємо в Рильського. За Ліною Костенко – природа протистоїть скороминущості, тлінності, бо *“все кружляє в дивній круговерті...”* [7, с. 389].

Пейзажно-інтимна лірика Ліни Костенко за своїм змістовим та настроєвим компонентами найближча до поезій Максима Рильського. Можливо, якщо вірити астрологічним кодам, то духовна близькість і творча суголосність поетів, приналежних до різних поколінь, зумовлена їх спільною датою народження – 19 березня. Невипадково в поезії Ліни Костенко «Пейзаж із пам’яті» зустріч “двох епох” в ірреальному часі і просторі відбувається саме із Максимом Рильським. Його силует малює уява ліричної героїні:

Ледь-ледь торкаю слово аквареллю –

Прив’ялий ранок, тиша, паранет.

З кленового туманного тунелю

Виходить Рильський, майже силует [1, с. 16].

А “зустрілись дві епохи” – це і є натяк на спорідненість та інакшість, на наступність у мистецтві, яка є закономірною.

Ще однією визначальною рисою, яка об’єднує поетичні світи Максима Рильського та Ліни Костенко є інтелектуалізм, тяжіння до світової культури. Л. Новиченко у своїй ґрунтовній праці про М. Рильського переконливо сказав про право поета «на самостійне відтворення вже відомих «книжних» образів, на поезію культури в широкому розумінні» [9]. Ліну Костенко теж, беззаперечно, вважають культурним кодом нації. Саме культура і дає ліриці багатство асоціацій. Культурно-історичні переживання вилиються у вигляді різноманітних перевтілень, алюзій у їхніх творах. Так, Шевченківська ремінісценція відчутна у Рильського в рядках *“Плугатар у полі ледве маячить...”* [10, с. 50], («Яблука доспіли, яблука – червоні!»), а в Костенко –

“...гула бджола. Ратай ходив за плугом” («Брейгель. «Падіння Ікара») [7, с. 232]. Рух, праця на землі, яка стає антитезою до миті прощання, падіння та неповернення, які є основою відомого давньогрецького міфу. Так, не послухавши настанов батька, полетів заблизько до сонця Ікар. Віск, яким були скріплені крила, розтопився, – й герой впав у воду і потонув. Більше його батько Дедал і не бачив. Що ж чекає після сцени прощання ліричного героя поезії Максима Рильського? Чи є надія на зустріч після розлуки? Так античний контекст неповернення став оригінально інтерпретованим у ліриці як поетів неокласиків, так і поетів-шістдесятників, а символи минулого (плуг) та античні образи (Ікар), свідчать про уважне вдивляння у світову культурну спадщину, бо поправу можна сказати, що до неокласиків та шістдесятників інтерпретація античності була «сухою».

Максим Рильський і Ліна Костенко звертаються у своїх творах до ще одного образу – давньогрецького героя Прометей. У вірші «Прометей» М. Рильський оспівує величезний духовний потенціал, який допомагає творчій людині перенести усі випробування. Володіючи пророцьким талантом, Ліна Костенко теж неодноразово звертається до образу титана. Тему тираноборства, людини-героя, яка за жодних обставин не зрікається свого, вона підносить у відомій поезії:

*Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель.
Я вчора бачила ту скелю, де був прикутий Прометей.
В країні древньої Колхіди, де н'ється радісне вино.
А я ж вважала, що це – міфи. А я ж вважала, це – давно!
В країні гордій і гористій ця скеля сива, як Софокл.
Її показують туристам, туристи дивляться в бінокль.
Тут берегів амфітеатри, і море міниться од барв.
О Прометею! Варто?! – Варто! –
так він сказав мені з-за хмар [7, с.111].*

Наявний образ Прометей змальовано як символ борця за щастя людства і асоціюється з вогнем, нескореністю, самопожертвою, іноді навіть цілого народу (“...А десь народ іспанський конав, як Прометей” [7, с.114] («Іспанка

Карменсіта»). Також згадує поетеса й про важливий подвиг титана та його значення для людства, яке, на жаль, не завжди вмів з користю та розумом використовувати те, що дається з висоти. Через образ вільного птаха, частинки природи, Ліна Костенко в поезії «Над Везувієм сніг» докоряє людству, яке примітивно використало «Прометеїв вогонь» для обігріву житла, а не на високі цілі просвіти.

Душевну «відірваність» людини від суспільства у часи репресій буде маскувати Рильський у поезіях «третього цвітіння», що об'єднує чотири збірки поета «Голосіївська осінь», «Згряя веселиків», «В затінку жайворонка», «Зимові записи». Для лірики письменника останніх років характерна простота, ясність, філософська заглибленість. Не тільки краса природи (збірка «Троянди й виноград»), а й краса душі людської хвилювала митця. У збірці «В затінку жайворонка» у вірші «Поетичне мистецтво» автор дає відповідь на це питання:

*Лише дійшовши схилу віку,
Поезію я зрозумів.
Як просту таку велику,
Таке єднання точних слів.
Коли ні марній позолоті,
Ні всяким викрутам тонким
Немає місця, як підлоті
У серці чистім і палкім [10].*

Цими рядками оригінально перефразовано і вчасно озвучено Рильським маніфест символіста Поля Верлена «Поетичне мистецтво». Філософський досвід «завершальності» зустрічаємо й в поезіях Ліни Костенко «Красива осінь вишиває клени», «Вже в стільника стерні немає меду сонця», «Листопад», «Біла симфонія», «Досвід. Акація», «Такий чужий і раптом – неминучий». Часто він (досвід) теж є відображенням пізнання розуміння свого призначення митцем: «...оця строфа, нарешті, досконала» [7, с. 126].

Шістдесятники своїм життям чинили опір системі Зла, а в поезії створювали альтернативу соцреалізму. Маючи вибір, завжди обирали шлях найтяжчий, бо жили в такій країні... Так, знаючи про небезпечну атмосферу в

Києві, керівник атестаційної комісії із захисту дипломних робіт у Московському літературному інституті імені Горького Всеволод Іванов радив Ліні Костенко, випускниці цього закладу, «залишитися у Москві». Вона повернулася до Києва.

У 1965 році й потім – у 1972, 1980 роках – Україною котилася хвиля арештів, розпочалася жорстока боротьба комуністичного режиму з інтелігентами-гуманістами, яких проголошували «буржуазними націоналістами». Але навіть у жахливих умовах «виправно-трудовах», а насправді – концентраційних таборів і поселень з'явилися твори неперевершеної художньо-естетичної вартості.

Народнопоетичний світогляд, безпосередня інтуїція, своєрідний спектр настроїв та думок, жива природа, потреба говорити про проблеми буття, шукати чогось нового не забуваючи про старе (класичне) – саме це єднає представників двох поколінь шістдесятників Максима Рильського та Ліну Костенко. Обоє наділені високим європейським інтелектом, «європейським культурним кодом», вродженою шляхетністю та великою толерантністю, освіченістю у різних галузях знань, вмінням проникати у найпотаємніші схови душі, невпинно шукати гармонію духу, що й зблизило творчі парадигми цих двох поетів. Не випадково у їхніх творах наявні алюзія, інтертекст, ремінісценція. Адже усе це – складові творчості інтелігентів, якими і є як Максим Рильський, так і Ліна Костенко.

Наша стаття не вичерпує усіх векторів дослідження визначеної теми. Розглянуті нами аспекти є продуктивними і потребують подальших досліджень як в синхронічному, так і в діахронічному ракурсах. Перспективними напрямками наукового осмислення зазначеної проблеми уявляється поглиблення інтелектуального підтексту віршів, привнесення до них історіософічного підтексту.

Список використаної літератури

1. Відлуння десятиліть. Українська література другої половини ХХ ст. : Навчальний посібник (серія «Шкільна бібліотека») / Упорядник М. О. Сорока. Київ: Грамота, 2001. С.16.

2. **Жуковська Г. М.** Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко: Дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2001. 235 арк. – Бібліогр.: арк.218-235.
3. **Зборовська Н.** Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ: Академвидав, 2006. 504 с.
4. **Ковбасенко Ю. І., Дячок С. О.** Використання античного інтертексту в творчій парадигмі Ліни Костенко: інтенції, традиції, новаторство // *Studia Philologica (Філологічні студії)* : зб. наук. праць / редколегія: І. Р. Буніятова (голов. ред.), Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева [та ін.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 8. С. 99–106.
5. **Костенко Л.** Річка Геракліта / Ліна Костенко [упоряд. та передм. О. Пахльовської; худож. С. Якутович]. Київ: Либідь, 2011. 288 с.
6. **Костенко Л.** Сад нетанучих скульптур: Вірші, поема-балада, драматичні поеми. Київ: Рад. письм., 1987. 207 с.
7. **Костенко Л.** Триста поезій. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2012. 416 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремок]. Київ: ВЦ „Академія”, 2006. 752 с.
9. **Новиченко Л. М.** Поетичний світ Максима Рильського (1910-1941) / Леонід Миколайович Новиченко, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР . Київ: Наукова думка, 1980. 406 с. : 4 л. іл. - ред .
10. **Рильський М.** Вибрані твори. У двох томах. Т.1. Київ: Українська енциклопедія, 2005. 605 с.
11. **Соловей Е.** Українська філософська лірика : Навч. посібник із спецкурсу. Київ: Юніверс, 1999. 368 с.
12. **Тарнавський О.** Подорож поза відоме: Шляхами модерної поезії. Мюнхен, 1965. С. 30

References. In the article were analysed the stylish and thematic features of poets of the sixties in the period of M. Rylskyi and L. Kostenko. The myth about the struggle between the older and the younger generations of the sixties was shattered. Here are also examined some tendencies, traditions and innovations which were explicated in the process of intertextual quotation in a creative paradigm by Maksym Rylskyi and Lina Kostenko. A great attention is paid to the tendency on the level of culture and intellectualism. It is found out that intensive usage of intertext by the poets is prearranged not only by personal likes and intentions but also the specificity of the epoch of the XX century (transition to post-modernism hyperreception (Y. Kovbasenko), «the style of people of the sixties»).

KEY WORDS: intertextuality, intellectual, neoclassic, the period of the sixties, culture, landscape-intimate lyric poetry.